

En Trolovelshistorie fra forrige Aarhundrede.

Ved
Sognepræst G. Jørgensen i Stadil.

Hans Clausen Borch var Præst i Vedersø, 2¹/₂ Mil nordvest for Ringkøbing, fra 1763 til sin Død 1773¹). Da han 1768 blev udnævnt til Herredsprovst, anskaffede han sig paa egen Bekostning en Protokol, hvori han indførte, hvad han mente, kunde være af Interesse for Eftertiden. I denne findes de fire nedenfor anførte Skrivelser, der omhandle en Trolovelshistorie i Vestjylland fra sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, og som give et Indblik i Livet blandt Almuen paa denne Tid. Bogen, hvoraf Provst Borch kun fik beskrevet de første 40 Sider, ejes nu af hans Efterkommere. Den blev efter Borchs Død benyttet af Godsforvalter M. Borch ved Boller til at optage »Copier af den passerede Correspondance med det Høj-Grevelige Herskab samt Ober Inspeeteuren.« I Vedersø, der er et af Landets mindste Præstekald, levede Provst Borch i trange Kaar, og her døde han den 28. Marts 1773, efterladende sig en stor Børneflokk. Som

1) Jfr. P. Storgaard Pedersen: Bidrag til Hing Herreds Historie og Topografi, S. 109 f.

Præst og Provst var han nidkær og dygtig. Hans Eftermand som Hind Herreds Provst, M. Endorph i Stadil, forfattede et latinsk Gravvers over ham, hvilket endnu læses paa en Tavle, der hænger i Vedersø Kirkes Kor.

1. Brev fra Sognepræsten paa Holmsland, Tafteberg, til Provst Borch.

Under 1. Dec. fik jeg Brev fra Hr. Tafteberg, saalydende:

Den *Casus* har her i Menigheden tildraget sig, at en meget skikkelig Mand af Gammel Sogn, navnlig Morten Nielsen, Fæster af Søegaards Gods, har ladet sin Datter Johanne Mortens datter (en meget gudfrygtig og ærlig Pige) trolove til en Enkemand af Stauning Sogn, navnlig Niels Christensen. Straks efter Trolovelsen tog Fæstemanden sin trolovede Fæstemø hjem med sig, og alle Ting var meget godt. Nogen Tid derefter faldt Høhøsten ind, da hun mest ene maatte være om at skaffe det hjemkørte Hø i Hus, malke 8 Kør, rede Senge og lave Mad til Husets Folk, hvorved hun ventelig har arbejdet mere, end et ungt Menneske, der var kommen iblandt fremmede, (hvis Kræfter desuden vare svage), vel kunde taale, hvorover hendes højre Arm enten blev sprængt eller fik et andet Tilfald, hvorved den for hende blev ubrugelig, saasom ingen Magt fandtes i den. Herover blev Fæstemanden bragt i Harnisk, da han saa denne sin Fæstemø ej at kunne forrette noget, allerhelst han vel ikke saa meget for Personens, som Midlernes Skyld, han kunde faa med hende, og Arbejdet, han havde ventet af hende, vel noget ubetænksom omgikkes hende, hvorudover det arme fremmede Menneske faldt i en hæftig Svaghed, af hvilken hun dog kom op igen, endskønt hendes Arm var og blev som før (al anvendt Møje uanset) ubrugelig. Men ved det Fæstemanden ej lod se imod hende mindste Kærligheds Bevisning, forsvandt og den Kærlighed hos hende, hun havde til ham, saa hun indstændig bad sine Forældre at løse hende af dette møjsommelige Aag, som de og gjorde og hentede hende hjem til sig, hvor de paa hendes Helbredelse have anvendt al mulig Flid og Vindskibelighed. Efter nogen Tids

Forløb har jeg haft de trolovede for mig i Overværelse af mine Medhjælpere og nogle andre af deres Venner, Forældre og Paarørende, da der af dem samtlig blev begært, jeg vilde forestille Stiftets s høje Øvrighed denne Tildragelse, om de maatte blive adskilte, siden der ej paa nogen af Siderne var nogen ret Kærlighed, ej heller kunde ventes, hvilket af begge de trolovede blev offentlig og vidnefast tilstaaet. Da nu Pigen, som er her af Sognet, er i Synderlighed baade et gudfrygtigt og meget artigt ungt Menneske, og det ser ej andet ud til (om de endelig skal nødes sammen), end der jo vil blive et bedrøvet Ægteskab, tager jeg mig den Frihed herved ikke alene at indberette denne Tildragelse for Velædle og Højlærde Hr. Provsten, som min nærmeste Øvrighed, men endog ærbødigst beder samme hos Stiftets høje Øvrighed til det bedste at rekommenedere, paa det at dette, som ser saa bedrøveligt ud for den unge Pige (der ej i ringeste Maade har nydt nogen Kærligheds Bevisning af denne mageløse Fæstemand) og hendes meget skikkelige Forældre, kunde faa saadant et Udfald, som kunde geraade til Guds Ære baade nu og i Fremtiden. Til disse mine Tanker haaber jeg ærbødigst det maatte behage Hr. Provsten at føje sine egne *Sentiments* og samme Stiftets høje Øvrighed at *insinuere*, hvornæst jeg med megen Hengivenhed stedse forbliver etc.

Holms Præstegaard d. 1. Dec. 1769.

Peder Tafteberg.

2. Hertil bemærker Provst Borch:

Dette skikkede jeg til Biskoppen d. 9. *ejusdem* med et Brev af følgende Indhold:

Af medfølgende Dokument behager Deres H. H. at erfare den betydelige *Casus*, som sig har tildraget. Pigens Fader Morten Nielsen har jeg haft for mig, som med Taarer i Øjnene har set sin Datters forestaaende Ulykke i Møde, naar hun skulde tvinges til at bo hos den Fæstemand, der ikke har undset sig ved, da hun ved paalagt usædvanlig haardt Arbejde havde mistet sit Helbred, at sige hende i Øjnene: Din Fader har bedraget mig som en Skælm, at han ikke har sagt mig, at du intet kunde bestille. - Fæstemanden skal være af en haard Slægt og særdeles hen-

given til Gærrighed, bemestret af hvilken han ikke har kunnet overtale sig til at anvende nogle af de Midler, som Pigens retsindige og bemidlede Fader havde lovet til Medgift, til at forskaane sin skikkeligt opdragne Fæstemø for strængt Arbejde. Pigen er kommen hjem til Forældrene og vil, da hun nu har lært at kende sin trolovedes onde Gemyt, paa ingen Maade bo hos ham. Fæstemanden er ligegyldig. Forældrene, bevægede af de Lidenskaber, som i slige Tilfælde pleje at ytre sig hos retskafne Forældre, have fattet den Beslutning, i Fald Datteren og Fæstemanden skulle tvinges til at holde Bryllup, at beholde hende stedse hos sig, for ikke at udstøde hende til Maal for saadan en Ægtefælles Overilelse. Vel har jeg formodet, at der kunde ligge noget andet hemmeligt under, som kunde give Pigen Afsky for Fæstemanden, men saadant er jeg ikke i Stand til at komme efter, i hvor meget jeg end har fristet Faderen. Man har spurgt mig om mine Tanker, men jeg kan i denne Sag intet andet tænke end

- a) Ægteskabet bliver en Forargelse i Kirken og en Glæde for Satan, i Fald de skulle tvinges sammen;
- b) i lige Tilfælde taber Staten, og Øjemærket af Ægteskabets Indstiftelse opnaas ikke, siden de vil bo adskilte:
- c) jeg kan ikke se, at Omstændighederne ere af den Beskaffenhed, at Loven *positive* tillader dette Troloveises Ophævelse.

Men da der maaske kunde, i Henseende til den sidste Post, være en eller anden Kongl. Resolution, saa spørges underdanigst:

- a) om denne Sag kan indstævnes til Tamper-Retten, og Trolovelsen der ophæves?
- b) kan dette ikke ske, om D. H. H. ikke da synes, at der søges Kongl. *Dispensation*, naar det gunstigst maatte behage D. H. H. at *recommenclere* Ansøgningen?

Jeg har alene heri underdanig vendt mig til D. H., da Sagen er *ecclesiastisk* tvivlsom, betænkelig og følgelig saadan, at deri behøves D. H. høje Raadførsel, ligesom jeg underdanig vil udbede mig Forholdsordre (i Fald intet af det foregaaende skulde finde Bifald), om Vedkommende under Lovens Tvang skulde tilholdes at ægte hinanden. Jeg er etc.

3. Fæstemanden og Fæstemøen indgave nu til Hs.
Majest. en Memorial, saaledes lydende:

Vi 2de undertegnede indlægge herved vores allerunderdanigste Andragende for Deres Kongl. Majestæts Naade-Trone, i Anledning: jeg Niels Christensen Sand af Stauning Sogn, under Bølling Herred, Lundenæs Amt, og jeg Johanne Mortensdatter af Holmslands Sogn i bemeldte Amt ere blevne enige om hos Deres Majt. allerunderdanigst at ansøge den mellem os af Sognepræsten paa Holmland, Velærværdige Hr. Taftberg, ved St. Hansdags- Tider sidstafvigte gjorde Trolovelse ophævet, og vi herefter fra hverandre maatte være aldeles adskilte, og enhver af os derefter allernaadigst tilladt ved Ægteskab at søge sin Lykke, hvor Gud den os monne beskære, og det af Aarsag, dels at vi befinde, at vi ikke indbyrdes til hverandre finde nogen oprigtig, ægte Kærlighed, dels at jeg Johanne Mortensdatter, foruden at jeg af Helbred er svag og skrøbelig, og jeg til Ægteskab at indgaa var ej alene overmaade af min Fader *persvaderet*, men og næsten til at lade mig trolove tvungen, saa Kærligheden straks efter den gjorde Trolovelse blev til Had forandret, og vi straks fraskillede vores Omgængelse fra hverandre, saa det er umuligt, at vi herefter kunne fatte Kærlighed til hverandre, og altsaa maatte heraf flyde, om vi ordentlig lode os copulere, et mellem os ubehageligt, forargeligt og syndigt Ægteskab, samt et elendigt og kummerfuldt Levnet. Bønfalder derfor allerunderdanigst vores allermildeste og allernaadigste Konge, Han vores indgaaede og skete Trolovelse allernaadigstville ophæve, uden derover at nødsages Dom og Lovmaal at erhverve, os fattige Bønderfolk til større Fortræd, Udgift og Omkostning, hvorved en stor Kongelig Naade os blev allernaadigst vederfaret, den vi allerunderdanigst *implorere* og forvente, som i allerdybeste Underdanighed henleve og forblive etc.

Ringkøbing d. 31. Jan. 1770.

Niels Christensen Sand.

Johanne Mortensdatter.

Som hendes Fader underskriver

Morten Nielsen.

4. Denne Memorial blev af Cancelliet skikket til Erklæring til Stiftamtmanden og Biskoppen, som igen under 3. og 10. Marts sendte den til Etatsraad Albertins¹⁾, Provst Hauchs²⁾ og min Erklæring. Og efter at der fra vedkommende Sognepræster var indhentet den fornødne Oplysning, blev der saaledes erklæret:

Til Biskoppen og Stiftamtmand en d. 2. Maj 1770. I Anledning af Deres Højvelbaarenheds og Højædle Højærværdighed s Skrivelse af 3. og 10. Marts have vi, efter Mulighed, erkendigt os om den sande Sammenhæng af Sagen, betræffende de 2de trolovede Niels Christensen Sand af Stauning og Johanne Mortensdatter af Holmsland. De indhentede Oplysninger stadfæstede Sandheden i Supplikanernes Andragende, nemlig, at de have faaet Afsky for hinanden, at de have skilt sig fra hverandre, at de ikke ere at *persvaclere* til at holde Bryllup, og allermindst til nogen Sinde at bo tilhobe. Den udvortes Aarsag til Misforstaaelsen, om der ellers nogen Sinde har været nogen Kærlighed blandt dem, synes at være en umild og ikke efter Fæstemøens svage Kræfter læmpet Omgang paa Fæstemandens Side. Faderens egen Tilstaaelse ved at underskrive Memorialen viser, at Pigen mod sin Vilje og Tilbøjelighed er tvungen, hvorved det Arbejde, hun skulde gøre, er blevet hende desto tungere, da Sindet har været sygt, hvilket og har svækket Legemet. De indhentede Oplysninger vise, at hun kom syg hjem igen til sin Fader. Hvilke de hemmelige Aarsager kunne være, ved man ikke.

Fæstemandens Avl fordrer Arbejdere, hans Omstændigheder tillade ham ikke at holde mange Tjenestefolk, hos Bønderne her i Egnen gør Hustruen Arbejde i Mark og Eng, og derved spares der Kost og Løn, som ellers skulde gives til en Arbejdel;. Det ses altsaa, at Niels Christensen s Økonomi taber og vil fremdeles tabe, i Fald disse trolovede ej blive adskilte, siden de ikke ville være tilhobe eller bo hos hinanden. Uordentligt og for-

1) Peter de Albertin, Amtmand, boede paa Slumstrup. 1749-73 Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter. † 1779.

2) Jørgen Hansen Hauch, Sognepræst i Borris-Faster, Provst 1756, † 1779.

argeligt er det, at de, der i det øvrige have et godt Skudsmaal, saa lang Tid siden ere trolovede, og ej holde Bryllup, men mer uordentligt, forargeligt i Kirken og skadeligt for Staten vilde det blive, naar det Ægteskab skulde fuldbyrdes, hvilket man i Forvejen ser vil blive sørgeligt, ukærligt og følgelig skadeligt for de kontraherende, uden Frugt i Henseende til Folkemængdens Forøgelse og kontribuerende til manges Sorg og Bedrøvelse. Naar det derfor maatte behage Deres Høje Velbaarenhed og Deres Højærværdighed at forestille Hs. Majt. Sagen saaledes, at disses Trolovelse kunde blive ophævet, og dem vorde tilladt at indlade sig i andet Ægteskab, da holde vi for, at deri blev handlet overensstemmende med Sagens Natur, Guds Ære og Landets Bedste. Vi forblive etc.

Saavidt Provst Borchs Dagbog. Sagens videre Forløb og endelige Udfald erfares af følgende to Skrivelser, hvoraf den første findes indført i »Kopibog for Biske- og Stiftsøvrigheden i Ribe 1767-71«, der opbevares i Provinsarkivet i Viborg. Den lyder som følger:

29. Maj 1770: Stiftsøvrighedens Indstilling til Kancellie t.

Allerunderdanigst Erklæring:

Suplikanternes Andragende, at de have Afsky og Had for hinanden, at de have skilt sig fra hinanden, at de ikke have været at *persvadere* til at holde Bryllup og allermindst til nogen Sinde at bo tilsammen, have vi ved Undersøgning erfaret at medføre Sandhed. Hvad den sande og vitterlige Aarsag til slig Uoverensstemmelse og Afsky imellem dem mon være, kan ikke med Vished fastsættes, men det synes rimeligt, at der iblandt dem ingen Sinde har været nogen, i det mindste ikke ren, Kærlighed, da Pigen efter Faderens egen Tilstaaelse mod sin Vilje og Tilbøjelighed er tvungen til at indgaa Trolovelsen. Uordentligt og forargeligt er det, at disse, som for lang Tid siden ere trolovede, ej holde Bryllup; men langt mere uordentligt, forargeligt, skadeligt og kontri-

buerende til Sorg og Bedrøvelse vilde det blive, naar dette Ægteskab skulde fuldbyrdes, hvis Følger man allerede i Forvejen kan indse. Efter hvilke Omstændigheder, samt da disse trolovede have meget gode Skudsmaal, vi underdanigst indstille, om deres Ansøgning af særdeles kgl. Naade allernaadigst maa vorde bønhørt, hvortil den allerunderdanigst rekommenderes, saaledes at Trolovelsen uden Lovmaal aldeles maatte ophæves, og de tillades ved Ægteskab at søge deres Lykke, allerhelst da Fæstemandens Avlings Drift, hans Vilkaar og Omstændigheder ikke tillade ham at hensidde ugift. Vi forblive etc.

Ribe den 30. Maj 1770.

Levetzow.

J. K. Bloch.

I Rigsarkivet i København 1) findes endelig, denne Sag vedrørende, en kgl. Bevilling af 30. Juli 1770, hvoraf anføres:

»... at den imellem bemeldte Niels Christensen Sand og Johanne Mortensdatter skete Trolovelse maa være ophævet og dennem igen tilladt hver for sig at indlade sig i andet Ægteskab, hvor ellers intet andet befindes, som deres Ægteskab lovligen kunde forhindre. «

I Taftbergers Brev omtales "Præstens Medhjælpere«.

Denne Institution indførtes ved Forordning af 27. Marts 1629: »Om Kirkens Embede og Myndighed mod ubodfærdige, samt om adskillige Gejstlighedens Forhold« 2). Som Foranledning til den nye Forordning anføres den slette sædelige Tilstand. Uagtet »det evangeliske Lys udi disse Lande og Riger saa rigeligen har været optændt«, var alskens Ondskab tiltagen, og mange vare befundne i den forfængelige Mening, at »den sande Gudstjeneste fornemligen og alene bestaar udi udvortes Kirkegang, Sakramenternes udvortes Brug, Syngen, Beden

1) Jyske Registre 40; S. 355.

2) jfr. H. F. Rørdam : Danske Kirkelove 1536-1683, III, S. 140 ff.

og deslige; uanset deres Liv, Levnet og Omgængelse ikke befindes Guds Ords Vilje og Befaling lig og ensformig (ø: overenssemmende med) «. - For at raade Bod herpaa foreslaas blandt andet: »1 lige Maade ville Vi, at paa Landsbyerne Lensmanden med Provstens Raad tvende af de gudfrygtigste og bedste og vederhæftigste Sognemænd til Kirkeværger skulle bestille, som ogsaa Præstens Medhjælper skulle være« osv. De udvalgte Medhjælpere aflagde Ed paa, at de med Flid og Troskab vilde forestaa deres Embede, og at de navnlig vilde bistaa Præsten i Hævdelsen af den kirkelige Disciplin. De skulde samles med denne mindst fire Gange om Aaret ved Tamperdagene og for øvrigt ellers, naar noget vigtigt forefaldt. Deres Virksomhedsomraade var ret betydeligt; det hedder herom: » Men særdeles bør de at have Indseende med saadanne Laster, som ellers formedelst sædvanlige Rettergang ikke saa bekvemlige ere at afskaffe eller bevise, som Prædikens Forsømmelse, Helligdags Misbrug til Gilde, Drikke, Dobbelt, Gøglen, Fægten eller andet saadant, Sakramenternes Forholdelse over et Fjerding-, halvt eller helt Aar, idelig Sværgeren og Banden, Guds Ords Skæmt samt Misbrug udi Omgængelse, ond Forligelse imellem Ægtefolk, som ukristeligt uden billige Aarsager sig imod hverandre forholde, saa og Forældre og Børn indbyrdes, letfærdig Skanderen og Snak, letfærdig Selskabs Besøgelse og Omgængelse, Rufferi, Fylderer og idelig Drukkenskab, ubillig Fordel i Køb og Salg, ulovlig Aager, Gerrigskab, i Synderlighed de, som Ungdom forføre til Drik, Dobbelt, Letfærdighed, Overflødighed, Bekostning og Ødselhed« o. s. v.

Disse Bestemmelser ere i forkortede, men ellers omtrent ligelydende Udtryk gaaede over i Christian den Femtes danske Lov 2-9, hvor der blandt det, som Præstens Medhjælper skulde have Indseende med, anføres:

»Halsstarrighed hos trolovede Folk, som ikke ville lade sig sammenvie til Ægtefolk«.

Denne gamle Institution er aldrig lovformelig ophævet. I vore Dage, da Præsterne skifte langt hyppigere end forhen, vilde den, i en tidssvarende Skikkelse, sikkert kunne virke til Gavn, som en Støtte for Præsten i hans Gerning over for den enkelte i Menigheden, og ved at forebygge saadanne Fejlgreb, der skrive sig fra Ukendskab til Personer og stedlige Forhold.

Trolovelse. Kong Frederik den anden lod under 19. Juni 1582 udgaa en Ordinans om Ægteskabssager 1). Heri bestemmes, at de Personer, der agte at indgaa den hellige Ægteskabs Stat, skulle 1) troloves, 2) lade lyse tre Gange for sig i Kirken og 3) lade sig vie i Kirken. Denne Ordinans er den første Lovbestemmelse hos os, hvori det befales, at de, der ville indgaa Ægteskab, først skulle troloves ; men Trolovelse havde allerede da længe været Skik og Brug, uden at dens retslige Betydning havde været nøjere fastslaaet 2). Om Forholdet mellem Trolovelsen og den kirkelige Vielse udtaler Ordinansen, at Samliv mellem Trolovede uden kirkelig Vielse er utilbørligt og underkastet den kirkelige Disciplin og den borgerlige Øvrigheds Straf. Udviklingen førte med sig, at der blev lagt bestandig stærkere Vægt paa den kirkelige Vielse, medens det modsatte var Tilfældet med Trolovelsen. I Christian den femtes danske Lov findes allerede Spiren til dens Afskaffelse. Det hedder saaledes i D. L. 3-16: »De Personer, som ikke ere i Rangen eller af Adel, skulle først troloves.« Indskrænkningen med Hensyn til privilegerede Personer gav Anledning til, at uadelige søgte Bevilling til Fritagelse for Trolovelse, en

1) jfr. J. Nellesmann: Retshistoriske Bemærkninger om kirkelig Vielse, i Historisk Tidsskrift, 5. Række, I, S. 395 ff.

2) jfr. T. Lund: Danmarks og Norges Historie, 9. Bog.

Praksis, der efterhaanden forplantede sig fra den højere Borgerstand nedefter, indtil den blev saa almindelig, at det i Aaret 1765 hedder, at »Trolovelse nu om Dage ikke bruges uden af Folk i den allernederste Klasse.« Endelig bestemtes ved Forordning af 4. Jan. 1799, at »Trolovelser skulle herefter være aldeles afskaffede« 1).

I Følge Forordningen af 1582 og D. L. 3 -16 skulde Trolovelsesakten, der fandt Sted enten i Præstens Hus eller i vedkommendes Hjem, foregaa i Præstens og mindst 5 andre Vidners Nærværelse. De Spørgsmaal og Svar, der brugtes ved denne Lejlighed, vare med faa Forandringer ligelydende med dem, der anvendtes ved Vielsen i Kirken. Se herom »Dannemarkes og Norges KirkeRitual«, Kap. 8. - Det er forstaaeligt, at Trolovelsesforholdet, ved hvis Begyndelse Almuesfolk i Regelen flyttede sammen, gav Anledning til mange Misligheder i sædelig Henseende, og den løse Betragtning af Forholdet mellem Forlovede, der jævnlig spores, turde vel til Dels være en Eftervirkning af denne Skik. Hvor bindende en Karakter Trolovelsen endnu havde i forrige Aarhundrede, fremgaa af den ovenfor meddelte Sag.

1) jfr. J. H. Deuntzer: Den danske Familieret, 2. Udg., S. 12.